

הפסיכואנליזה כמערכת רב-מודלית¹

מתוך ספרו של פרופ' פנחס נוי "הפסיכואנליזה אחרי פרויד"

הוצאת מודן, 2006

תחילת הפרק הרביעי "הפסיכואנליזה כמערכת רבת-מודלים", עמודים 268-285

ד. הפסיכואנליזה כמערכת רב-מודלית

הפסיכואנליזה כיום

הפסיכואנליזה נכנסה למאה ה-21 כאשר היא מפולגת לזרמים שונים אשר כל אחד מחזיק במודל ותיאוריה מרכזית משלו. במחצית הראשונה של המאה ה-20 היו הבדלים תיאורטיים בגודל זה, ואולי אף פחותים מאלה, גורמים לבטח לפילוגים ואולי אף להתפוררות התנועה הפסיכואנליטית הבינלאומית למקבץ של אגודות נפרדת ומתחרות זו בזו. אך ברוח הפלורליזם הפוסט-מודרניסטי שהחל לשרור במדעים בשלהי המאה ה-20, דחקה הסובלנות והנכונות להקשיב לדעת הזולת את הפנטיות האידיאולוגית הרעיונית שאפיינה את ראשית המאה ה-20 ובמקום לחתור לפילוגים והתבצרות איש-איש במסגרת הארגונית והלימודית שלו, החלו לחפש את "הבסיס המשותף", דהיינו – את אותה הפלטפורמה הרעיונית על בסיסה יוכל כל אחד לפתח את גישתו העצמאית.

הרוח החיה בתנועה זו של חיפוש הבסיס המשותף (שאף ארגן מספר כנסים המוקדשים לדיון בבעיה זו) היה **רוברט וולרשטיין**, אנליטיקאי מסן-פרנסיסקו שהיה בעבר אף יו"ר האגודה הפסיכואנליטית האמריקאית. במאמרו "מסלול ההתפתחות של הפסיכואנליזה" (2002), ניסה הוא לבודד את חמשת מסלולי ההתפתחות העיקריים המסתמנים מתוך שלל התיאוריות, הזרמים והגישות הטיפוליות הקיימות כיום בפסיכואנליזה:

(1) "**הבסיס המשותף**" (common ground) המיוצג על-ידי וולרשטיין עצמו. לדעתו, יש לקבל את המצב הנוכחי של ריבוי

¹ המאמר מפורסם באתר האיגוד הישראלי לפסיכותרפיה בהסכמה האדיבה של המחבר ושל ההוצאה. כל הזכויות שייכות להוצאת "מודן"

תיאוריות וגישות טיפוליות כעובדה, ואפילו לראות בו מצב חיובי של פלורליזם, המעיד על רעננות חשיבתית ויצירתית. אך יחד עם זאת יש לזכור -

"...שעלינו למצוא את 'הבסיס המשותף' בתיאוריה הקלינית הקרובה להתנסות (experience-near) שלנו, בעיסוק שלנו בבעיות החרדה, ההגנה, הקונפליקט והפשרה, בהתעניינות שלנו בנושאי העצמי, ייצוג-האובייקט, ההעברה והעברת-הנגד, ועם כל יתר המושגים הקליניים אשר הם המדריכים את צורת ההבנה ואופן התערבות שלנו, מעבר לכל מגוון הפרספקטיבות התיאורטיות" (ע' 1251).

(2) "הגישה הרב-מודלית":

"...המיוצגת על-ידי פרד פיין ויתר המאמינים שיש תמיד לבחון את התופעות הקליניות המתגלות בחדר הטיפולים מזוויות הראייה של ארבעה פסיכולוגיות נפרדות - של היצר, של האני, של האובייקט ושל העצמי - כאשר האנליטיקאי המטפל עובד לחילופין במסגרת אותה מערכת המבנים התיאורטיים (של היצר, האני, האובייקט או העצמי) המתאים ביותר עם, או המאיר בצורה השימושית ביותר, את מצבו הנוכחי של הפציינט בכל רגע חולף של המגע הטיפולי" (וולרשטיין, 2002, ע' 1254).

(3) "התיאוריה הפסיכואנליטית המורכבת הכוללת" (total

composite psychoanalytic theory) המיוצגת על-יד ליאו רנגל (2002). לפי גישה זו, אין בשום אופן לוותר על המאמץ לבנות תיאוריה כוללנית. גדולתו של פרויד היתה בהצלחתו לאחד את תצפיותיו הקליניות המבודדות לידי תיאוריה אחידה:

"סימפטומים נתפסו כנובעים מאותם המקורות כמו החלומות, ושניהם קושרו לקווי האישיות. גם מעשי-הכשל והבדיחות נבעו מאותם המקורות. האנליזה העצמית של פרויד חשפה חומר מאותם העומקים אליהם צלל עם הפציינטים שלו. הנורמלי התאחה עם הפתולוגי. הממצאים מתקופה זו הורחבו לפסיכולוגיה כללית. היעד היה - אחדות" (ע' 1110).

לדעתו של רנגל, התיאוריה הפסיכואנליטית היא רחבה מספיק בכדי לקלוט ולהכיל בתוכה את כל החידושים. בין כה וכה לא מסוגלת אף אחת מן התיאוריות החדשות להוות תחליף נאות לתיאוריה הפסיכואנליטית:

"אף אחת מן התיאוריות האלטרנטיביות אינה מוטעית, אלא שכולן בלתי שלמות... אדלר התמקד בכוח ובאני, אך השמיט את היצרים והסתם. רנק הצביע על הלידה והינקות, אך דילג על הילדות... תיאורית יחסי-האובייקט, בטוהרתה, התמקדה באובייקט אך התעלמה מן היצרים... מה שהלך לאיבוד בתוך אותו שלל של בינאישי, אינטרסובייקטיבי ואנליזות זולת-עצמי הם הדחפים היצריים, הקונפליקטים האדיפליים, חרדת הסירוס, האתילוגיה הסכסואלית של הנורוזה והחרדה הנורוטי שמאחורי הפסיכופתולוגיה" (ע' 1125).

רנגל אף מאשים את האנליטיקאים שיסדו אסכולות נפרדות משלהם מתוך אינטרסים אישיים; כגון קוהוט, אשר יכול היה בלי שום בעיה, לו רק רצה, לשלב את התיאוריות החדשות שלו אודות הנרקסיזם לתוך גוף התיאוריה הפסיכואנליטית הכללית, אך התעקש להתנתק ולייסד "פסיכולוגית עצמי" משלו, לאחר שנעלב מכך שלא נבחר לנשיא החברה הפסיכואנליטית הבינלאומית בקונגרס ברומא ב-1969: "מתוך התנסותי האינטימית בעת האירוע, הרגשתי כבר אז שזו היתה הנקודה בה הפך קוהוט לקוהוטיאני" (ע' 1119).

כדאי אולי רק לציין, שמי שנבחר באותו הקונגרס לנשיא החברה היה ליאו רנגל עצמו.

(4) "התיאוריקטומיה" המיוצגת על-ידי תלמידיו של ג'ורג' קליין. לדעתם אין עוד ערך כיום בכל התיאוריות המטה-פסיכולוגיות, ויש לוותר עליהן כליל ולהשקיע את כל המרץ בפיתוח התיאוריות הקליניות אותן ניתן להעמיד במבחן התצפית והניסיון.

(5) "הדיכוטומיה" המיוצגת על-ידי תלמידיו של סטיבן מיטשל, ואשר הוצגה בספרם של גרינברג ומיטשל (1983). לטענתם מתחלקות כל התיאוריות הפסיכואנליטיות לשתי קבוצות שאין אפשרות לגשר ביניהן. אחת היא קבוצת התיאוריות היצריות-מבניות אשר מקורן בפרויד, והשנייה היא קבוצת התיאוריות של יחסי-האובייקט אשר תחילתה אצל פרנצי, והמשכה בעבודות של פירברן וממשיכיו בבריטניה וסאליבן וממשיכיו בארה"ב. הראשונים מתגודדים סביב "...המושג המקורי של פרויד, הרואה את האני כאבר המחפש עונג", בעוד

האחרונים מתגודדים סביב המושג של פיירברן "..."הרואה את האני כאבר המחפש אובייקט, והחותר ליחסי אנוש" (וולרשטיין, 2002, ע' 1255).

המסלול החמישי, הדיכוטומי, הפך למעשה כיום לבלתי-רלבנטי, הן בעקבות ספרו החדש של גרינברג (שותפו של מיטשל בספר מ-1983) "אדיפוס ומעבר" (1991) שם חזר בו מן הדיכוטומיה בטענה שאין הוא רואה אפשרות לנסח תיאוריה של יחסי-אובייקט במנותק מתיאוריה של מוטיבציות (פרטי טענותיו יוצגו בהמשך פרק זה), והן בעקבות הביקורות המשכנעות שטענו שאין טעם לנסות ולהכניס תיאוריות כה מרוחקות זן מזו, כגון התיאוריה הבינאישית של סאליבן ותיאורית יחסי-האובייקט של פיירברן, לקבוצה אחת.

המסלול הראשון והמסלול הרביעי הם למעשה זהים. הראשונים סבורים שיש לבנות בסיס משותף המושתת על רק על התיאוריות הקליניות, והאחרונים דורשים לבצע תיאורקטומיה של כל התיאוריות המטה-פסיכולוגיות ולבנות תיאוריה המבוססת רק על הניסיון הקליני. כך שהם שותפים לבסיס הקליני, ונבדלים רק בזה שהראשונים מוכנים להתיר לכל אסכולה להחזיק את התיאוריות המטה-פסיכולוגיות שלה **לצד** התיאוריה הקלינית המשותפת בתנאי והיא משמשת רק ל"תסיסה רעיונית", בעוד שהאחרונים סבורים שהמשחק בתיאוריות המטה-פסיכולוגיות הוא מיותר. החשוב הוא ששניהם מאוחדים בדעה שעל העיון והמחקר הפסיכואנליטי להתמקד בעיקר בתהליך הקליני ולראות בחדר הטיפוליים האנליטי את המעבדה בה נערכות התצפיות, מוסקות המסקנות, מוצעות התיאוריות ונבדקות שיטות הטיפול.

שני המסלולים האחרים, השני והשלישי, אף הם למעשה זהים. שניהם, גם פרד פיין וגם ליאו רנגל בטוחים שהפסיכואנליזה כמדע זקוקה לתיאוריה כוללנית ומקפת שתכסה הן את התחום המעשה הקליני והן את היקף ההנחות המטה-פסיכולוגיות, ויחד עם זה תאפשר את היצוא/יבוא של רעיונות מן המדעים הסמוכים - נורוביולוגיה, פסיכולוגיה קוגניטיבית, תורת ההתפתחות וכו'. ההבדל הוא לכאורה בכך שפיין מונה ארבע פסיכולוגיות נפרדות, בעוד שרנגל מצדד בזכות תיאוריה אחידה. אלא שוולרשטיין שכח לציין שפיין לקח את הרעיון הבסיסי של החלוקה לארבע פסיכולוגיות ממני, ואף מציין זאת במפורש. לאחר ציטטה ארוכה מתוך המאמר שלי "המטה-פסיכולוגיה כשיטה רב-מודלית" (נוי, 1977) הוא מבהיר: "אני עובד עם ארבעת הפסיכולוגיות בהתאם לרוח

הכללית של דברי נוי... (ע' 23). השוני שלו לגבי הוא רק בכך שאת מה שאני כיניתי "נקודות השקפה" או "מודלים" הוא כינה "פסיכולוגיות"².
רנגל (2002), סיכם את תיאור ה"תיאוריה כוללנית טוטלית" במשפט:

"תיאוריה כזו אינה מונוליתית... היא כוללת מספר עקרונות של ריבוי, כגון התיאוריה של פרויד אודות קיבעון-היתר, עקרון הפונקציות המרובות של וולדר, ונקודות ההשקפה המטה-פסיכולוגיות המרובות של פרויד הנוגעות לכל תופעה פסיכולוגית בודדת" (ע' 1126).

זאת-אומרת, גם לו ברור שניתן לבנות תיאוריה כוללנית רק אם היא תהיה מושתתת על "עקרונות של ריבוי" ומספר נקודות השקפה שונות. בהמשך אראה שתפיסת הפסיכואנליזה כתיאוריה כוללנית המורכבת ממספר נקודות השקפה או מודלים נפרדים – מקורה בעצם בהגות של פרויד.

לסיכום – נראה לי שכיום, מעבר לחמשת המסלולים שמונה וולרשטיין, מסתמנת הנטייה להסכים על העקרונות הבאים:

- הפסיכואנליזה כמדע זקוקה לתיאוריה אחידה וכוללנית. החלוקה ל"תיאוריה קלינית" ול"מטה-פסיכולוגיה" אינה רלבנטית עוד כיום.
- נקודת המוצא לכל המודלים והתיאוריות הפסיכואנליטיות חייבת להיות הפרקטיקה הקלינית, דהיינו – הסיטואציה הטיפולית.
- המודלים והתיאוריות ערוכים בשכבות, מן הקרובות ביותר לחוויה הקלינית (experience near) ועד לרחוקות יותר, כאשר כל שכבה מהווה הפשטה גבוהה יותר של ההנחות שהוסקו מן השכבה שמתחתיה.

---

2 אך מקריאת דבריו של פיין ברור שאין הוא מתכוון ל"ארבעה פסיכולוגיות נפרדות" כפי שהבין זאת וולרשטיין, אלא ל"פרספקטיבות", שהן למעשה רק כינוי אחר ל"נקודות השקפה", והראייה בציטטה הבאה מתוך ספרו של פיין (1990): "במשך העשורים פיתחו הפסיכואנליטיקאים מספר פרספקטיבות אודות החיים התוך-נפשיים על-מנת להבין את הממצאים של הפסיכואנליזה הקלינית. כל אחת החזיקה במבט שונה במקצת של הפונקציות האנושיות, והדגישה תופעות קצת שונות. אני אתייחס לפרספקטיבות אלה שהפכו עתה למרכזיות, כארבע פסיכולוגיות..." (ע' 3). כך שההבדל בינו וביני, לפי פיין עצמו, אינו אלא בחלוקה שונה של "נקודות ההשקפה" או "הפסיכולוגיות": "ברור, אני (פיין) פורס את עוגת המודלים בדרך אחרת (מאשר נוי)" (ע' 21); ואכן פיין ב-1990 פרס את "עוגת המודלים" לארבעה "פסיכולוגיות", אני פרסתי אותה ב-1977 לשבעה מודלים, וכיום, כפי שיפורט בהמשך, אפרוס אותה לשמונה מודלים.

- התיאוריה חייבת להיות רב-מודלית (multi-model), כאשר כל מודל משקף את נקודת מבטו הקלינית של המטפל מזווית ראייה אחרת.
- התיאוריה הרב-מודלית היא מערכת פתוחה, בה ניתן להוריד או להוסיף מודלים ותיאוריות בהתאם לממצאים הקליניים החדשים, חידושי המדע, או השינויים בזוויות הראייה המקובלים על כלל הפסיכואנליטיקאים.

המטה-פסיכולוגיה של פרויד

פרויד, כבן המאה ה-19, התחיל את דרכו העיונית בניסיונות לבנות את המודל ולהציע תיאוריה אחידה וכוללנית. הן במדע והן בפילוסופיה שלטה אז האמונה שכל אסכולה מדעית או רעיונית חייבת להתבסס על מספר מועט של כללי יסוד פשוטים וברורים, כאשר החיסכון באמצעי תיאור והסבר ("התער של אוקם") נחשב גם ל"אסתטי" יותר. כל מי שניסה ידו בימים ההם בבניית תיאוריה מדעית או פילוסופית השתדל לעמוד בתנאים אלה ולבנות מערכת דמוית פירמידה הפוכה העומדת כולה על מושג בסיסי אחד, כגון שופנהאור שבנה את התיאוריה שלו על מושג "הרצון", קרל מרקס שביסס את התיאוריה הכלכלית שלו על מושג "הערך העודף" וכו'. במקרים בהם לא הצליח יוצר התיאוריה למצוא מושג בסיסי כזה והיה עליו להישאר עם מספר תיאוריות או נוסחאות יסוד, היה נדרש להמציא לפחות נוסחה כלשהי המאחדת את כולם (משימה אשר ממנה לא היה מוכן איינשטיין, כידוע, להרפות עד סוף חייו). גם פרויד סבר שזה תפקידו כיוצר מדע חדש וניסה את כוחו בזאת שלוש פעמים: לראשונה, בתיאוריה הניורופסיכולוגית שב"פרויקט" של 1895; בשנית, בתיאוריה הקוגניטיבית שבפרק השביעי של "פשר החלומות"; ובשלישית, בתיאוריה הביופסיכולוגית של תורת היצרים. אלא שמצפוננו המדעי וניסיונו הקליני המצטבר לא הרשו לו לעשות את מה שרוב החוקרים עשו לפניו ואחריו - להציע תיאוריה המבוססת כנדרש על מספר מינימלי של מושגי יסוד ומאז ואילך להתעלם מכל עובדה חדשה היכולה להפריך תיאוריה זו, או "לכופף" עובדה זו בצורה בה ניתן יהיה להוכיח שהיא בעצם תואמת למסגרת התיאוריה; כגון אלפרד אדלר, שהצליח תמיד "להוכיח" שכל התופעות הפסיכופתולוגיות מקורן ב"רגש הנחיתות" או ב"מחאה הגברית", או סאליבן אשר "השתכנע" שכל התופעות מקורן בגורמים אינטרפרסונליים. לעומתם, אצל פרויד במקרים רבים, עוד טרם יבש הדיו על אחת התיאוריות הכוללניות אותן ניסה לבנות, כבר היו בידיו עובדות חדשות

שלא התיישבו עוד עמה. נכון שגם הוא, כמו רוב החוקרים, ניסה פה ושם "לעגל קצוות" ולהפעיל מנגנוני רציונליזציה שונים על-מנת לשכנע את עצמו ואת האחרים באמינות התיאוריה שלו (כמו במקרה התעקשותו על תיאורית "מילוי המשאלה" בחלום), אך לרוב התפכח במהרה והבין שעל-מנת להסביר את התופעות החדשות - יזדקק גם לתיאוריה חדשה. וכך הלכו והצטברו במשך השנים מספר תיאוריות חילופיות, אשר כל אחת מהן מבוססת על קבוצה אחרת של תופעות קליניות, או מתייחסת לאותן התופעות, אך תוך בחינתן מזווית ראייה אחרת.

מאמצע שנות ה-10 ואילך ויתר פרויד על כל ניסיון נוסף לבנות תיאוריה כוללנית, אשר תספק לקלינאי את כל אמצעי הבדיקה, האבחון, הפירוש, ההסבר והטיפול הנחוצים לו בעבודה, והבין שעליו להשלים עם מצב בו יאלץ הקלינאי להשתמש במספר תיאוריות חלופיות אפילו לגבי הבנת אותן התופעות. כאילו היה מורה לרופא הבודק: "עמוד כאן והסתכל בפצע, ועכשיו עבור לצד השני והסתכל שנית, ועכשיו מלמעלה... ורק לאחר שסיימת לבדוק אותו מכל זוויות הראייה האפשריות - עשה את האבחנה". במאמר "הבלתי-מודע" (1915) כינה את האבחנה הרב-זוויתית הזו "מטה-פסיכולוגיה", וסיכם: "אני מציע שכאשר הצלחנו לתאר תהליך נפשי בהתאם להיבטים הדינמיים, הטופוגרפיים והאקונומיים שלו, עלינו לכנות זאת ייצוג מטה-פסיכולוגי" (ע' 184).

מאז הפכה גישה רב-זוויתית זו למקובלת מאוד בפרקטיקה הקלינית הפסיכואנליטית. אך עברו 44 שנה מאז שפרויד הציג לראשונה את הגישה הרב-זוויתית, עד שזו קיבלה זו את אישורה הרשמי במאמרם המשותף של גיל ורפורט (1959) "נקודות ההשקפה וההנחות של המטה-פסיכולוגיה". גיל ורפורט קבעו, כי התיאור המטה-פסיכולוגי נחשב כמושלם רק אם הוא מתייחס לתופעה הנחקרת מכל נקודות ההשקפה אשר בשימוש הפסיכואנליזה גם יחד. הם סברו, שהגיע הזמן להבהיר באופן מקובל ומוסכם, מה הן נקודות השקפה אלו, הגדירו חמש זוויות ראייה בהן חייבים להשתמש בכל תיאור והסבר מטה-פסיכולוגי:

א) **נקודת ההשקפה הדינמית** – המתמקדת באיכות הכוחות הפסיכולוגיים המעורבים בכל תופעה פסיכולוגית (מיניים, תוקפניים וכו').

ב) **נקודת ההשקפה האקונומית** - המסבירה כיצד **האנרגיה** הפסיכולוגית משפיעה על כל תופעה פסיכולוגית; כלומר מהי **כמות** האנרגיה העומדת לרשות כל אחד מן הכוחות.

ג) **נקודת ההשקפה הסטרוקטורלית** - מתייחסת לקונפיגורציות (סטרוקטורות) הפסיכולוגיות הקבועות המעורבות בתופעה. כלומר, השקפה זו מתארת את אופני הארגון והעיבוד המנטליים החוזרים על עצמם אצל אותו פרט (לכן נכנסה לשימוש המטפורה "מבנה" בהקשר זה – כאילו היו אלה מנגנוני ויסות קבועים הבנויים בתוך המערכת, כגון מנגנון ה"דולבי" בתוך המערכת הסטריאופונית – מנגנון המסנן את הרעשים על-מנת להגן על אוזני המאזין הרגיש).

ד) **נקודת ההשקפה הגנטית** - מתייחסת למקור התופעה והתפתחותה.

ה) **נקודת ההשקפה האדפטיבית** - מתייחסת לקשר שבין התופעה לסביבה.

כל סטודנט למדעים מכיר כיום את "עקרון הקומפלמנטריות" (concept of complementarity) של הפיסיקאי הדני נילס בוהר (1885-1963), אשר לאחר שנים רבות בהם ניסה להתמודד עם כמה מבעיות היסוד של פיסיקת הקוונטים (בעיקר בסתירה הנובעת מן הניסויים המוכיחים שהאור מתקדם בצורת חלקיקים לניסויים המוכיחים שההתקדמות היא בצורת גלים) הגיע למסקנה שאין שום דרך לשלב בין הממצאים השונים. לדבריו, תופעות הפיסיקה ברובן כה מורכבות, עד כי תמיד יספקו לנו ממצאים שונים בהתאם לזוויות הראיה מהם ננסה לצפות בהן ובהתאם לכלים המדעיים בהם ננסה להדגים ולמדוד אותן. במספר מאמרים אותם פרסם בין 1936 ל-1962 (ראה - בוהר, 1963) בהם דן במשמעות של עקרון זה לפילוסופיה של המדעים ולידע האנושי בכללותו, טען שהמוח האנושי מוגבל מדי מלהבין את תופעות הטבע בכללותו, ותמיד יהיה מסוגל לתפוס בזמן נתון רק היבט אחד. עלינו להשלים לכן עם העובדה שאין ביכולתנו לפתח תיאוריות כוללניות להסבר התופעות המורכבות אותן אנו חוקרים, אלא להסתפק בתיאוריות חלקיות אשר כל אחת מהן מבוססת על תיאור פן אחד של התופעה ולהגיע להבנה השלמה על-ידי צירוף התיאוריות והממצאים השונים זה לזה.

אהרון קציר (1972) הראה שהתפיסה הקומפלמנטרית מושרשת באמונה הדתית היהודית מימים עתיקים והזכיר את רבי סעדיה גאון שהשווה את הניסיון להבין את אלוהים לאדם המתבונן בפנס אשר כל אחת מצלעותיו עשויה מזכוכית בצבע אחר, כך שהוא רואה כל פעם צבע אחר בהתאם לזווית ממנו הוא מתבונן בפנס. גישה זו מצאה את ביטוייה מאוחר יותר גם בפילוסופיה של ברוך

שפינוזה, שטען שאין האדם מסוגל לתפוס את האלוהות והטבע אלא רק מתוך התארים (attributes) הרבים שלהם: "כל שממשותו או ישותו של איזה דבר מרובה, תארי מרובים (אתיקה, משפט ט)" (מצוטט מברגמן, 1970, ע' 252). הגישה הקומפלמנטרית, המקובלת כיום על רוב המדעים, נזקפת אמנם מבחינה היסטורית לזכותו של נילס בוהר, שלא רק יישם אותה כלפי המדע שלו - הפיסיקה, אלא גם דן באפשרויות ליישמה לגבי המדעים האחרים. אלא שראוי לתקן את המקובלות ההיסטוריות האלו ולהזכיר שתי עובדות - הראשונה, שהמדע הראשון שיישם גישה זו בתחום מדעי ההתנהגות היתה הפסיכואנליזה; והשנייה, שפרויד הניח את היסודות לגישה הקומפלמנטרית בפסיכואנליזה כבר במאמרו מ-1915 (שצוטט לעיל), בעוד שבוהר העלה את הרעיון לראשונה בהרצאה ב-1928.

על בסיס הגישה של פרויד ומאמרם של גיל ורפורט טענתי במאמרי "המטה-פסיכולוגיה כמערכת רב-מודלית" (נוי, 1977):

"ההיפותזה המרכזית שלי, אותה אנסה להוכיח כאן, היא שהיחוד של הפסיכואנליזה הוא במטה-פסיכולוגיה שלה המבוססת על מערכת תיאורטית רב-מודלית, דהיינו, מערכת המורכבת ממספר מודלים תיאורטיים. מבחינה זו היא נבדלת מכל האסכולות העכשוויות בפסיכולוגיה ובמדעי ההתנהגות, המבוססות כל אחת על מודל אחיד אחד. קיומם של מספר מודלים מאפשר לנו לערוך את העובדות הקליניות הגולמיות במספר דפוסי ארגון אלטרנטיביים, ומרשה לנו לבחון כל תופעה ממספר נקודות השקפה ולהסיט את מוקד התעניינותנו כל פעם מנקודת השקפה אחת לאחרת בהתאם לצרכים הקליניים, הניסיוניים או התיאורטיים הספציפיים. העובדה שלא קיים שום מודל תיאורטי בסיסי מאחד ממנו ניתן להסיק את כל העובדות, ההיפותוזות וההתערבויות, אינה חולשה, כפי שנחשב כרגיל במדע, אלא זו תכונתה המיוחדת של הפסיכואנליזה ומקור כוחה המיוחד לשרוד ולהתאים את עצמה לשינויי הזמן" (ע' 1).

באותו המאמר, שהיה מוקדש בעיקרו להבהרת מהותם, דרכי השימוש והטעויות השגורות ביישום המודלים במדע, הצעתי רשימה של שבעה מודלים לשימוש הפסיכואנליזה: המודל הדינמי, האקונומי, הטופוגרפי, הפסיכוגנטי, האדפטיבי והפסיכוסוציאלי. בנוסף לכך, ציינתי את האפשרות למודל שמיני, המבוסס על תורת האינפורמציה.

פרד פיין (1990), טוען, כזכור, שהפסיכואנליזה מורכבת כיום מארבע "פסיכולוגיות" נפרדות - פסיכולוגית היצרים, האני, האובייקט והעצמי. אין טעם

להתווכח עם פרד פיין על הצורה בה בחר לחלק את פשטידת המודלים, מאחר ושתי החלוקות – הן שלי והן שלו - אינן עוד רלבנטיות כיום, אך יש לי השגות לגבי טיב הפשטידה עצמה. נראה שבחלוקתו את המודלים כאילו היה אלו "פסיכולוגיות" נפרדות אשר לכל אחת תופעות קליניות, מהלך התפתחות ולהן מוטיבציוני משלה, הרס למעשה את רעיון הקומפלמנטריות. הכוונה ב"קומפלמנטרי" אינה **בצירוף** תופעות פסיכולוגיות שונות, אלא בתיאור והסבר של **אותן** התופעות מזוויות ראייה שונות. כמו תכשיט יקר, המוצג במוזיאון נעול בארגז אטום, אשר לו חריצי הצצה בארבע צלעותיו. המציץ יגלה אמנם תמונה שונה מכל חריץ בו יסתכל, אך התכשיט נשאר כל הזמן אותו התכשיט.

המודל כמכשיר קוגניטיבי

בטרם ניגש לסקירת המודלים בפסיכואנליזה, כדאי שוב להזכיר שהן השימוש במודלים והן הגישה הרב-מודלית אינם המצאה של המדעים, אלא הם נטועים בעצם טבעה של החשיבה האנושית הנורמלית מימים ימימה. המערכת הקוגניטיבית - תהליכי התפיסה, החשיבה, קבלת ההחלטות והכוונת ההתנהגות - אינה מסוגלת לפעול מבלי להרכיב מודלים ולהניח תיאוריות, ובמקרים שהמשימות החשיבתיות מורכבות יותר – להרכיב מספר מודלים אלטרנטיביים ותיאוריות קומפלמנטריות. למשל, כאשר אני רץ בחשכת הלילה במורד שביל המדרגות המוביל לביתי, לא אצליח להגיע בשלום אלא אם יהיה לי בראש מודל של צורת המדרגות, ותיאוריה המבטיחה לי שכאשר אעביר את כל כובד גופי לרגל המושטת כלפי מטה, אכן אמצא שם את המדרגה הבאה. אך כל תיאוריה נשארת תמיד בגדר הנחה כל זמן שלא תאוּשש בניסיון. במקרה זה, אם התיאוריה תאוּשש, ורגלי המושטת למטה אכן תמצא שם את המדרגה - אגיע לביתי בשלום, ואם התיאוריה תופרך מאחר ופועלי העירייה שחפרו שם במשך היום שכחו להחזיר את אחת המדרגות למקומה – אגיע למחלקה האורתופדית. הפילוסופים עסקו אומנם מאות בשנים בבעיה מה קודם למה - התצפית ואיסוף העובדות לתיאוריה, או התיאוריה לתצפית, אך כיום, לפי מיטב ידיעתי, מסכימים כולם על כך שאין ביכולתנו לצפות, לחשוב, להבין ולפעול בשום שטח מבלי ליצור לעצמנו קודם כל בדמיון מודל ולהניח תיאוריה כלשהי.

ניתן להגיד שמודל מהווה נקודת השקפה או זווית ראייה, אך למעשה הוא יותר מכך. כאשר ארצה לבנות לעצמי בית חדש, כמובן שאבקש קודם כל

מן הקבלן להציג לפני את הדגם שלו מכל זוויות הראיה - מלפנים, מאחור, מימין, משמאל, מלמעלה ומבפנים - ורק לאחר צירוף כל זוויות ראיה אלה בדמיוני ארגיש שאני מכיר את הבית באופן המאפשר לי להחליט לגבי קבלת התוכנית או השינויים שהייתי רוצה לערוך בה. אלא שהמהנדס, אותו ביקשתי לעזור לי בייעוץ, יבקש לבטח גם לראות את תרשימים של היסודות, מערכת צינורות המים, מערכת ההסקה, מערכת קווי החשמל וכו'. את אלה האחרונים כבר קשה לכנות "זוויות ראיה", כי אין אפשרות לראותם ישירות משום כיוון, אלא אם מקימים דגם בחלל ריק. אבל יש להניח שהמהנדס המתכנן יהיה זקוק לעוד מספר תרשימים, כגון תרשים של מידות לחצי התקרות על הקירות שמתחתם, כוח העמידה של הקירות והתקרות ללחצים מלמעלה, תרשים זרימת האוויר בחללי החדרים והמסדרונות עבור תכנון ההסקה, וכו', נתונים שאי-אפשר לראותם אפילו אם היו בונים אותם בחלל ריק, אלא רק כהפשטות דמיוניות. סך התרשימים כולם, כולל אלה המייצגים נתונים מוחשיים הניתנים לראייה, שמיעה או מישוש, אלה המייצגים נתונים שרק ניתן לראותם תוך בניית הדגמים בחלל ריק, ואלה המופשטים הניתנים לתפיסה רק כחישובים, נוסחאות או דיאגרמות, מהווים יחד את תיק המודלים המייצגים עבור המהנדס את הבניין כולו.

מודל הוא איפוא, מבנה היפותטי המייצג מערכת צורות, גדלים, יחסים, תהליכים, חוקים, תכונות, או כל קבוצת מרכיבים אחרת, כאשר אלה הוצאו מתוך המבנה או ההקשר הכללי והועברו ('abs=מתוך, tract='לגרור) למדיום או הקשר אחר. המפה של ישראל, למשל, היא מודל המפשיט מתוך נוף הארץ את מערכת הישובים על מיקומם והמרחק היחסי שביניהם ומעביר אותה במבודד ובצורה מוקטנת למדיום של הנייר. אך אם רוצים אנו לתאר את הנתונים האחרים של נוף הארץ, זקוקים אנו למספר מפות נוספות, המייצגות כל אחת מערכת מרכיבים אחרת של הנוף - המפה הגיאולוגית המייצגת את הרכב הקרקע, מפת הצמחייה - המייצגת את פיזור הצמחייה, מפת המשקעים המייצגת את כמות הגשמים הממוצעת בכל אזור וכו'. היתרון במפה הבודדת, כגון המפה הטופוגרפית, הוא בכך שהיא מאפשרת למדוד במדויק את המרחקים שבין המקומות השונים, דבר שכמעט בלתי-אפשרי לביצע בנוף עצמו; החיסרון - שאין להסיק ממנה דבר פרט למידות מרחק וגובה. כך שאם ברצונך לדעת את הרכב הקרקע באזור מסוים, עליך לדפדף למפה הגיאולוגית, וכך הלאה. התיאור של נוף הארץ על כל מרכיביו אינו מצוי לכן באף אחת מן המפות

המבודדות אלא באטלס כולו, המהווה למעשה את המערכת הקומפלמנטרית המורכבת מן המפות (המודלים), המייצגות כל אחת פן מבודד אחד של הנוף כולו. המודל הטוב הוא זה המייצג בצורה הנאמנה ביותר את הפן אותו הוא נועד לייצג, והשימוש הנכון במודל הוא זה המנסה להפיק ממנו רק את אותה האינפורמציה השייכת לקבוצת המרכיבים אותה הוא מייצג. הטעות הנפוצה ביותר בשימוש במודלים היא הניסיון להפיק ממודל נתון אינפורמציה, או לבנות על גביו תיאוריות, הנוגעת לקבוצות מרכיבים אחרים, כגון הניסיון להסיק מן המפה הטופוגרפית אודות כמות המשקעים במקום מסוים. טעות זו נפוצה ברבים מן המדעים הקומפלמנטריים, כולל הפסיכואנליזה. חלק גדול מן הטעויות בתיאוריות וביישומן הקליני בטיפול הפסיכואנליטי נעשו כאשר ניסו להשתמש במודל ובתיאוריות הבנויות על גבו, לפרש או להסביר תופעות החורגות מתחום השגתו של אותו מודל. למשל, הטעות עליה הצביע גדו (1999) – הנסיון להסביר את השפעותיה ההרסניות של מחלה כרונית או מום בילדות על התפתחות האישיות, רק על בסיס גישת יחסי-האובייקט או הגישה ההתייחסותית. ניתן רק להתפעל מיכולתו של המוח האנושי לבנות מודלים המייצגים טווח רחב ביותר של תופעות, תהליכים או חישובים שאינם ניתנים לראייה, מישוש או כל צורת המחשה אחרת, אלא הן כל-כולן פרי כושר ההפשטה של המוח. אם ניקח כדוגמה את המפות ההיסטוריות המיועדת להציג את שינויי גבולות המדינה לאורך ההיסטוריה, את תולדות כיבושי הארץ, את התפשטות השבטים בתקופות שונות וכו' - כולן מייצגות בעצם תופעות שאינן ניתנות להמחשה אפילו בדמיון. ההיסטוריה, ההתפתחות, האבולוציה וכל יתר המושגים המתארים את התופעות והתהליכים לאורך ציר הזמן, אינם אלא מושגים מופשטים שנוצרו רק הודות ליכולתו של האדם לשמר בזיכרונו רצף של אירועים שאינם קיימים עוד בשום מציאות. אין שום זווית ראייה ממנה ניתן לצפות בהתפתחותה של ירושלים לאורך שלושת אלפים שנה, כפי שאין שום מקום ממנו ניתן לראות את הקוף המתפתח בהדרגה לבן-אדם. יכולתנו לחשוב על קבוצת תופעות באופן היסטורי, מבוססת בעיקרה על כושר החשיבה המטאפורי שלנו, היכולת להמחיש לעצמנו תהליך מופשט באמצעות דימוי מוחשי, לראות בעיני הדמיון את רצף האירועים ההיסטורי כאילו היו אלה חרוזים השזורים על חוט, שלבים בסולם הנישא כלפי מעלה, דפים בספר, ציורים לאורך מגילה, וכו'. ברגע בו הצלחנו לבנות מודל יעיל לייצוג קבוצת נתונים מופשטת, הוא הופך לרוב לאמצעי ההמחשה הנבחר, ולעתים - היחיד.

עבור הכלכלן שירצה לחקור את שינויי שיערי המטבעות בכורסה במשך חודש ימים, ישמשו הטבלאות והדיאגרמות (גם הן מודלים) כאמצעי יחידי להמחשת השינויים היומיים.

החשיבה על נושאים מורכבים יותר מחייבת ברוב המקרים לייצר מספר מודלים בו זמנית. כמעט ואין באפשרותנו לחשוב על עצמנו, או אפילו על איבר או חלק בודד מגופנו, מבלי להשתמש לפחות בשתי זוויות ראייה שונות. כאשר אני חושב למשל על היד שלי, מדמה אני אותה פעם כאילו "מבפנים" כאשר אני חש את משקלה, את תנוחתה, ובמה היא נוגעת, ופעם כאלו "מבחוץ", כחפץ בו אני מסוגל להתבונן, לשים לב לשינויים שחלו בה (תפיחות או שינויי צבע), לעקוב אחר תנועותיה. השימוש בשתי זוויות ראייה אלה, או במינוח שלנו – בשני המודלים אותם עלי לבנות כאשר אני חושב על היד – הם כה טבעיים לנו, עד כי אם אחד חסר, חושבים אנו זאת למחלה. למשל, כאשר אדם רואה את היד "מבחוץ", אך אינו חש בה "מבפנים" – חושדים הרופאים שהוא סובל משיתוק עצבי או מוחי. וכאשר הוא טוען שהוא חש בה, אך אינו יכול לראותה או למשש אותה בידו השנייה – ברור שהוא סובל מ"תחושות פאנטום" השכיחות לאחר כריתת היד. לשתי זוויות הראייה המקובלות - הסובייקטיבית ("מבפנים") והאובייקטיבית ("מבחוץ") מצטרפות, בהתאם לנסיבות, עוד זוויות ראייה נוספות. למשל, כאשר אני מגלה שהיד דלוקה ומלאת פצעים, אנסה לדמות לי אותה מזווית הראייה של הזולת מולי, ולפי זה להחליט אם אני יכול להרשות לעצמי לחשוף את היד לעיני אחרים. ואם היא כואבת - אעלה בעיני רוחי משהו כעין דף מספר לימוד הכולל את מה שלמדתי בלימודי הרפואה על סיבות לכאבים בידיים, וכך הלאה והלאה. אין כמעט סוף למספר זוויות הראייה וסוגי המודלים אותם אוכל לבנות אד הוק, כאשר יהיה עלי לחשוב אודות איבר בודד מכל ההיבטים האפשריים. אם-כך ביחס לאבר אחד מגופי, קל וחומר כאשר מדובר על "הדימוי העצמי" הכוללני, המכיל, כפי שנראה בהמשך, זוויות-מבט, מודלים וסכמות רבות ומגוונות, המסודרות בדרך-כלל במבנה היררכי (ראה - הורביץ, 2002) כאשר כל קבוצת סכמות מאורגנת על-ידי סכימה ברמה גבוהה יותר (supraordinate).

היכולות שלנו לקשר בין תופעות שונות, להבין דבר מתוך דבר, לשלב בין ההיבט הסובייקטיבי והאובייקטיבי של תופעה מסוימת, לחשוב ולפעול באותו זמן, מבוססות כולן על הכושר להשתמש בד בבד במספר מודלים כאשר כל אחד מייצג פן אחר של התופעות. למשל, כאשר אני מרצה בפני הכיתה אני

חייב להחזיק בראשי דגם דמיוני של תכנית ההרצאה, כולל רצף הנושאים בהם אני חייב לגעת עד סוף השיעור, דגם של שעון דמיוני המאפשר לי לחשב את פרקי הזמן אותם אוכל להקדיש לכל נושא, דגם דמיוני של כמות הידע והתגובות הצפויות של קהל המאזינים לפיה אוכל לכוון את מידת הפשטות-מורכבות של הסברי, דגם של דמות ערטילאית של מאזין פנימי העוקב אחר דברי, מפקח על מהלך הדיבור ומתקן לי את השגיאות תוך אמירתן, כאשר מעלי כאילו מרחפת "התורה" שאת עיקריה עלי להציג בהרצאה (האני-העליון המקצועי), השומרת עלי לא לסטות מעיקריה. סבורני שכל תכנון והוצאה לפועל של פעילות המורכבת יותר מלחיצה על שלט הטלביזיה, מחייבת לגדוש את שדה החשיבה במספר מודלים בו זמנית או זה לאחר זה.

רוב המודלים המשמשים אותנו בחשיבה הם בעלי אופי חזותי, אך אין זה הכלל. יש ואנו יוצרים לעצמנו מודלים צליליים, או בעלי אופי מוחשי אחר. פיזור המודלים בין אמצעי המחשה השונים הוא כנראה עניין אינדיבידואלי, ויש להניח שהוא תלוי ברגישות האישית של כל אחד לגירויים בחושים השונים. לדוגמה, ניתן להניח שאנשים בעלי כישרון מוסיקלי נוטים להשתמש יותר במודלים צליליים.

אנו רואים, איפה, שאין העיקרון הקומפלמנטרי המצאה של המדע, אלא אחד המאפיינים של החשיבה האנושית הנורמלית. אם יש משהו מקורי בגישה של המדע, זו דווקא האשליה שניתן להבין תופעה אנושית או חברתית כלשהי רק מזווית ראייה אחת. קביעות מסוג "האדם אינו אלא מערכת ביולוגית של גירוי-תגובה", או "התודעה האנושית אינה אלא זרמים חשמליים המתחוללים במוח" היא ייחודית למדע ואף אדם בר-דעת לא היה מגדיר כך את עצמו או את זולתו. קביעות מסוג זה אינן יכולות להיחשב אפילו ל"מודרניות", מכיוון שהן מייצגות את הפילוסופיה של הרדוקציוניזם מתחילת המאה ה-20 שבינתיים כבר אבד עליו הכלח. כתמיכה לגישה החדשה כדאי להביא ציטטה מאחד מספריו של קרל פופר (פופר ואלקס, 1977) פילוסוף שבשנותיו האחרונות יצא בשצף קצף כנגד הגישות הרדוקציוניות בפילוסופיה ובמדע:

"אני חושב שחשוב לשים לב שקיימות שתי דרכים שונות לפיהן ניתן לחתור לפשטות. ניתן לכנותן בפשטות - רדוקציוניזם פילוסופי ורדוקציוניזם מדעי. הראשון מאופיין על-ידי הניסיון לעשות את ראייתנו את העולם לפשוטה יותר; השני, על-ידי הניסיון לספק תיאוריות נועזות וניתנות לבחינה, בעלות עוצמה הסברתית גבוהה. אני מאמין שהאחרונה היא מתודה משתלמת ובעלת ערך גבוה

ביותר, בעוד שהראשונה היא בעלת ערך רק בתנאי ויש לנו סיבות טובות להניח שהיא אכן מתאימה לעובדות אודות היקום. לאמיתו של דבר, הדרישה לפשטות במובן של רדוקציוניזם פילוסופי ולא רק מדעי, יכולה להתגלות כהרסנית. מאחר שאפילו על-מנת לנסות רדוקציוניזם מדעי, חיוני עבורנו להגיע קודם כל לתפיסה מלאה של הבעיה אותה ברצוננו לפתור... ואם, קורה ויותר מאשר גורם אחד אחראי לתוצאה מסוימת, חשוב שלא נטה מראש את שיפוטנו המדעי" (ע' 60-61).

ברור שגם הפסיכיאטריה והפסיכולוגיה הקלינית אינן יכולות להרשות לעצמן את "הלוקסוס" של הרדוקציוניזם, את השתתת המערכת המדעית כולה על מודל בסיסי אחד, למרות שאין ספק שגישה כזו משתלמת מבחינת בניית תיאוריות קליטות יותר הניתנות לאישוש בשיטות פשוטות יותר. הפסיכולוג האקדמי, המחזיק בגישה ההתנהגותית-ניסיונית המכירה בקיום תופעה נפשית רק במידה וניתן למדוד אותה בתגובות ההתנהגותיות (זאת-אומרת - רק במידה והיא מקפיצה את המחטים של מכשירי המדידה), אומנם יכול להרשות לעצמו להגיד "עבורי תופעה כמו 'מחשבות מאיימות' אינה קיימת", אך הפסיכיאטר או הפסיכולוג ששייב כך לפציינט המבקש את עזרתו עקב חרדות מוות, יגרום לכך שהלזו יפנה למטפל אחר. בניגוד לפסיכולוג האקדמי המחויב רק לעקרונות המדע, מחויב הקלינאי קודם כל לפציינטים שלו, ולכן חייב לקחת בחשבון את כל ההיבטים של אותה תלונה בגינה מבקש הפציינט את עזרתו, לנסות ולהמחיש לעצמו את התופעות באמצעות כל המודלים האפשריים ולפרש אותם בעזרת כל התיאוריות הידועות לו.

המודלים בפסיכואנליזה

נפש האדם היא תופעה כה סבוכה שאין כל אפשרות להבינה רק על בסיס מודל אחד, ולכן חייבת הפסיכואנליזה, המחשיבה עצמה כמדע העוסק בנפש על כל היבטיה, להיות מושתתת על מערכת של מודלים מרובים, אשר יכסו, כל אחד, היבט חיוני אחר של תופעת "הגוף-נפש". פרויד בנה את היסודות לבניית מערכת רב-מודלית כזו, אך למרות הניסיונות השונים, הן של פרויד והן של ממשיכיו, לא הגיעה הפסיכואנליזה עד היום להסכמה לגבי המודלים החייבים להיכלל במערכת כזו. למעשה, אין היום עדיין אפילו הסכמה לגבי עצם הצורך במערכת רב-מודלית ורבים עדיין מתעקשים להשתית את הפסיכואנליזה בלעדית על

"תיאורית היצרים", "תיאורית יחסי-אובייקט" וכו', ולכן עוסקים בוויכוחים עקרים אודות יתרונותיה וחסרונותיה של כל אחת מן התיאוריות: "מיהו הצודק – פרויד או קוהוט?" או "האם מיטשל צריך להתנצל לפני פרויד, או האם זהו פרויד אשר צריך להתנצל לפני מיטשל?"

ברור שהקושי של אנליטיקאים רבים לעבוד במסגרת מערכת רב-מודלית קומפלמנטרית אינו רק מתודולוגי, אלא פסיכולוגי. ציינו בפרק הקודם את הקושי הפסיכולוגי של האנליטיקאי לעבוד במסגרת תיאורטית המבוססת רובה ככולה על מושגים היפותטיים מופשטים או מטפוריים, מסגרת שאינה מספקת לו שום אחיזה בטוחה באובייקטים או בעובדות מוחשיות. טבעי לכן שינסה להיאחז לפחות ב"תורה" כלשהי אשר במסגרתה, ובזכות הסמכות המוענקת למייסדיה, מקבלים מושגי-היסוד מעט תוקף ומוחשיות. כך שאפילו אם ידוע לו שאין "האני", "הסתם" או "האני-העליון" ממוקמים בשום מרכז במוח וכל קיומם מותנה אך בהסכמה של הקהילייה המדעית לכנות פונקציות מנטליות מסוימות בשמות אלו, יכול הוא לפחות ללמד את תלמידיו: "פרויד הראה שהנפש מחולקת לשלושה חלקים... ובא קוהוט וגילה ש...". ועתה, באים התיאורטיקנים ובדרישתם לגישה קומפלמנטרית מנסים ליטול ממנו אפילו אחיזה פורטא זו במשהו מוחשי. אין לכן להתפלא שיש רבים מבין אלה אשר אינם מחוננים בגמישות המנטלית הנחוצה על-מנת לנקוט בגישה רב-מודלית, גישה המחייבת ברוב המקרים לפרש את התופעות הנפשיות באופן שונה בהתאם לנקודת המבט השונות, ונאחזים בשלב מסוים בהתפתחותם המקצועית ב"תורה" כלשהי המבטיחה להם את היציבות התיאורטית הנדרשת, תוך הכרזה "אני פרודיאני", "יונגיאני", "קליינאני", "קוהוטיאני", "לקניאני", "מיטשליאני", או כל חסידות אחרת.

אף אחד מאלה אשר תיארו את הפסיכואנליזה כשיטה רב-מודלית, כולל את גיל ורפורט, אותי ואת פיין, לא היו מוכנים להתחייב מפורשות למספר המודלים הבסיסיים והגישו את מניין המודלים שלהם (חמישה, שבעה, ארבעה) כ"בינתיים". אני אף הרחקתי וטענתי שב"בינתיים" זה, המייחד את הפסיכואנליזה, טמון כוח הקיום המיוחד שלה - היכולת לשנות את מספר המודלים הבסיסיים, להשמיט או להוסיף מדי פעם מודל בסיסי זה או אחר בהתאם להתקדמות המדעית וצבירת הידע הקליני, הוא המקנה את היציבות למערכת כולה. זה בניגוד לרוב האסכולות המדעיות האחרות, המושתתות כל אחת על אחד או מספר מוגבל של מודלים בסיסיים קבועים, ולכן קמות או

נופלות עם כניסתם או יציאתם של מודלים אלה מן האופנה המדעית. הבעיה היא רק בכך שכל אותם המודלים, נקודות ההשקפה, "הפסיכולוגיות", והגישות הטיפוליות מהם מורכבת כיום הפסיכואנליזה, לא נערכו אף פעם באופן שיטתי. הניסיון היחידי לסיסטמטיזציה של המודלים והתיאוריות נעשה, כפי שצוין בפרק קודם, על-ידי הרטמן, רפפורט, גיל ואחרים, אולם בשנים האחרונות, כל מה שהחברה הפסיכואנליטית הבינלאומית מנסה לעשות, הוא לשמור לפחות על איזושהי תשתית משותפת מוסכמת, עליה ניתן לבסס את שלל התיאוריות החדשות (ראה - וולרשטיין, 1992).

כל אנליטיקאי, פסיכיאטר, פסיכולוג, רופא, מחנך או בעל מקצוע אחר העובד עם בני-אדם זקוק בדרך כלל למספר זוויות ראייה על-מנת לקבל את המידע החיוני עבורו אודות האדם עימו הוא עובד. לדוגמה, המורה המוזמן לתת שיעורים פרטיים לתלמיד המפגר בלימודיו, ינסה להעריך את מידת האינטליגנציה של התלמיד – האם יש בכלל טעם להשקיע בו מאמץ? ינסה לעמוד על אופיו – האם יהיה לי נוח לעבוד עימו, או האם הוא רק "ישגע" אותי? ינסה לאמוד את המצב הכלכלי של המשפחה – האם ישלמו לי כראוי, או יתווכחו איתי על כל שקל? וינסה להעריך את הסטטוס החברתי של הוריו – האם הם מקושרים מספיק על-מנת להפיץ את שמי הטוב ולהביא לי תלמידים נוספים? זאת-אומרת – יבחן אותו פעם כמתקן לעיבוד אינפורמציה להעריך את כושרו לקלוט ידע חדש, פעם כאדם להתרועע עימו, פעם כעסקה כלכלית כדאית, ופעם כסוכנות לפרסום, ורק על סמך הממצאים שיצטברו אצלו על סמך ארבעת זוויות מבט אלה – יחליט האם לקבלו כתלמיד פרטי או לא.

בדרך כלל מעמיד כל מקצוע לרשות העוסקים בו מספר מודלים מוכנים מראש על-מנת לעבד את אותה האינפורמציה הנצפית מנקודות הראות החיונית למקצוע, כגון הפסיכולוגיה ומדעי החינוך המעמידים לרשות העובד מודלים, תיאוריות ושיטות ערוכות מראש להערכת כושר הלמידה ורמת האינטליגנציה. אך נותרים תמיד מספר זוויות ראייה המשותפים אומנם לרוב העוסקים במקצוע מסוים, אך אין המקצוע מעמיד לרשותם מודלים מן המוכן. לדוגמה, יש להניח שכל מטפל – רופא, פסיכיאטר, פסיכולוג וכו' – יבחן את המועמד לטיפול גם מזווית הראייה ההתנהגותית, האם הוא אדם נוח וסימפטי שנעים לעבוד עימו או אדם דוחה ועושה צרות, אך אין מקצוע המעמיד לרשותו מודל ברור להעריך ולחזות את מידת הסימפטיות של המועמד לטיפול.

הפסיכואנליזה היא חריגה ביחס לרוב מקצועות האדם האחרים בכך שעומדים לרשותה מספר רב של מודלים מן המוכן המכסים את מרבית זוויות הראייה מהן נוהג המטפל להתבונן, להבין ולפרש את התופעות הנפשיות של המטופלים שלו. אומנם אין כיום עדיין שום מערכת מודלים ותיאוריות המוסכמת על כולם, אך אם נבחן ביקורתית את האסכולות השונות השוררות כיום בשוק הפסיכואנליזה, נראה שכל אחת מהן מבוססת על מודל בסיסי המכסה למעשה את אחת מני זוויות הראייה השונות מהן משקיף המטפל על המטופל בעבודתו הקלינית האנליטית. פסיכולוגית העצמי, לדוגמה, מבוססת על מודל המנסה לשרטט את הנפש כפי שאדם חש, חווה ומנסה להבינה מתוך פנימיותה, בעוד שפסיכולוגית האני מבוססת על מודל המנסה לתאר את הנפש כאילו מן החוץ - כמכניזם או מחשב מורכב, אשר את הפונקציות שלו אנו מנסים להבין מתוך הכרת החומרה והתוכנה שלו. כך שניתן, כפי שאנסה להראות בהמשך הפרק, לשבץ את רוב האסכולות הקיימות כיום בשוק הפסיכואנליזה לתוך המערכת הרב-מודלית, ולהצמיד את המודל והתיאוריה הבסיסית של כל אסכולה לאחת מזוויות הראייה.

בהמשך אנסה למפות ולתאר את המודלים השונים על זוויות הראייה הספציפיות שלהן אחד לאחד, אך בניגוד לכל ניסיונות המיפוי שנעשו עד כה, לא אמיין אותם על בסיס התיאוריות השונות השולטות כיום בפסיכואנליזה, אלא על בסיס שגרת העבודה הקלינית של האנליטיקאי הממוצע.

ההנחה היא שכל אנליטיקאי שהגיע לפרקו מבחינה מקצועית מתבונן ומנסה להבין את הפונה אליו ממספר זוויות ראייה ומנתח את האינפורמציה המצטברת אצלו על בסיסי מספר מודלים ותיאוריות המוכרים לו, אף אם אינו מודע בכל מקרה לעובדה שהוא משתמש במודל זה או אחר, ואפילו במקרים בהם הוא מתעקש להציג את עצמו כחסיד של "תורה" מסוימת זו או אחרת. ברור שמספר המודלים בהם הוא משתמש יכולים להשתנות מאנליטיקאי אחד למשנהו, וגם עבור אותו אנליטיקאי – ממטופל אחד למשנהו. גם האנליטיקאי המשתמש בכל המודלים – שם דגש שונה על מודל זה או אחר. לכן ניצור לנו בדמיוננו מין "אנליטיקאי אידיאלי" שאינו כבול במחשבתו לתורה זו או אחרת ולכן מוכן תמיד לבחון את המטופל מכל זוויות הראייה האפשריות ולהשתמש בכל המודלים אשר לרשותו. נצטרף אליו בעת שהוא בודק פציינט חדש שהופנה אליו לטיפול, או כאשר הוא יושב למראשותיו של המטופל שלו ומאזין לדיבוריו, וננסה לשרטט בדמיוננו את המתחולל בראשו, על מה הוא מתבונן, מה הוא

שומע, איך הוא מארגן חומר זה בראשו, איך הוא מנסה לפרש את הדברים לעצמו, במה הוא מסתייע מן הידע הרב אותו רכש בשנות לימודיו הרבים באוניברסיטה, במכון הפסיכואנליטי, בסמינרים ובכנסים מקצועיים ומן הספרות המקצועית אותה הוא ממשיך לקרוא בהתמדה, ואיך מנצל הוא את ניסיונו הקליני אותו צבר בשנות עבודתו.

חלק גדול מן המודלים והתיאוריות בהם משתמש האנליטיקאי הם כמובן אלה שנערכו עבורו על-ידי הדורות הקודמים של הפסיכואנליטיקאים, ואשר אותם רכש בשנות לימודיו במכון הפסיכואנליטי. אך יש ללא ספק עוד מודלים ותיאוריות בהם הוא ממשיך להשתמש ואשר מקורם בשנות השתלמותו כרופא, פסיכולוג או עובד סוציאלי, ואולי גם מספר מודלים שהם ייחודיים לו עצמו, מבחינת "זה האופן בו אני רגיל להתבונן בתופעות".

על סמך ניסיוני האישי כאנליטיקאי, מדריך ומורה במכון הפסיכואנליטי, וגדוש ב"תיאורי מקרים" אותם שמעתי בכנסים, או קראתי בספרות המקצועית, הגעתי למניין של **שמונה מודלים** בסיסיים, אשר כל אחד מייצג זווית ראייה אחרת ממנה נוהג האנליטיקאי להתבונן, להבין ולפרק את המטופל אשר מולו. כעת אפרט את המודלים האלה אחד לאחד בהתאם לזווית הראייה המיוצגת על-ידי כל אחד מהם, אציג את התיאוריה או התיאוריות השונות שהוצעו על בסיס כל אחד מן המודלים ואת האסכולות הספציפיות שהתגבשו (אם התגבשו) סביב כל אחת מן התיאוריות האלו, אדון אודות הידוע לנו מן הניסיון הקליני והספרות המדעית אודות כל אחד מן המודלים והתיאוריות, וכן ארשה לעצמי גם להפליג לגבי כל אחד מן המודלים לתיאוריות אישיות משלי ומחשבות ביקורתיות לגבי חלק מן הידע המוסכם לכאורה. לאחר הצגה שיטתית של שמונת המודלים והדיונים אודותם, אבחן את הבעיות הכרוכות בשילוב ביניהם, ואסיים בדיון אודות הבלתי-ידוע עדיין, דהיינו – איך יכול כל אחד משמונת המודלים לתרום להמשך המחקר והעשרת הידע שלנו בעתיד.

